

İDEOLOJİK TARİH YAZIMI

Çiğdem Bayraktar Ör

Marmara University, Institute of Turkic Studies, Department of the History of the Revolution and Atatürk's Principles, Istanbul, Turkey

**Corresponding Author:*

E-mail: cigdem_bayraktar@yahoo.com

(Received 26th December 2020; accepted 10th May 2021)

a: ORCID 0000-0002-5707-1411

ÖZET. “Tarih” olayların zamana göre sıralanışını aşan bir olgular dizgesidir. Yaşananları yorumlama yeteneğiyle insanoğlunun varoluşunun izahına yeltenen, bunu sağlamak için türlü tanımlamalar ve düşünsel setler geliştiren bir bilim dalıdır. Böylece gelinen son değerlendirmeleri kökle bağlantılayabilmede oldukça etkin bir rol üstlenir. Bu bağlamda; tarihin nasıl ele alınacağı ya da nasıl analiz edilmesi gerektiği hususu sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Fikir alanındaki yaklaşımlara bütünlük kazandırmak üzere tarih yazımındaki amacın, anlatı içeriğine ya da biçimine hâkimiyeti iddiası ve derecesi önem arz etmektedir. Tarihî olayların öznelerinin ve nesnelerinin, tarih anlatıcısının aktarımında bürüneceği roller ve değerler görecelilik bakımından hassasiyetle ele alınmalıdır. Ne var ki; bilimsellik iddiası tarih yazımında her türlü öznel duygu ve düşünceden yalıtılarak hakikatin kaydedilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak; bu tarafsızlık beşerî nedenlerden ötürü “şimdi”ye kadar tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tarih, Tarih Yazımı, Tarihçi, Bilim, Olgu, Olay*

IDEOLOGICAL HISTORY WRITING

ABSTRACT. “History” is a string of facts that exceeds the order of events by time. It is a branch of science that attempts to explain the existence of humanity with its ability to interpret what has happened, and develops various definitions and intellectual sets to ensure this. Thus, it plays a very active role in linking recent evaluations to the root. In this context, the issue of how history should be handled or analyzed has been a constant topic of discussion. In order to give integrity to approaches in the field of ideas, the claim and degree of dominance of the purpose, narrative content or form in historiography are important. The roles and values that the subjects and objects of historical events will assume in the transfer of the storyteller should be treated with precision in terms of relativism. However, the claim of science is isolated from all kinds of subjective feelings and thoughts in historiography and requires the recording of truth. However, this neutrality could not be fully realized until “now” for human reasons.

Keywords: *History, Historiography, Historian, Science, Event, Event*

GİRİŞ

İnsanoğlunun uzun yaşamsal tecrübesinin bütün katmanlarını ve bu tecrübe içinde etrafıyla ve kendiyi diyalogunu anlatan ilim dalına “tarih” diyoruz. “Tarih” dediğimiz şeye yalnızca Avrupa dillerinde dahi birçok isim verilmiştir: İngilizcede *history*, Fransızcada *histoire*, Almancada *geschichte*, İtalyancada *storia*, Lehçede *dzieje* (Woolf, 2014:28).

‘*Historia*’ Latinlerin “tarih” kelimesi olarak aslı Yunanca olan “somut bir malzeme, bilgi” demektir. Arapçadaki “tarih” sözcüğü “ay bilgisi” manasındadır. ‘*Res gestae*’ ise Latince “res” “şeyler” sözcüğünü karşılarken “gestae”, “harekât, tavır, hareket” anlamına gelmektedir. Almanca tarih kelimesi “geschichte” ise “hikâye” demektir. Ancak burada “hikâye”den kasıt efsaneleştirilmiş, masalsi anlatım değil; “olmuş olan şey” manasını taşır” (Ortaylı, 2016:1).

İnsanoğlu yaşadığı olayların, “olmuş olanların” süzgecinde bütün biriktirdiği bilginin sonraki nesillere aktarımında en kolay yolu bilgiyi çeşitlendirerek organize etmede bulmuştur. Böylece; “depolanan ve aktarıma hazır hâle getirilen bilgi” aranıldığı yerde çok daha pratik bir biçimde ulaşılabilir hâle gelir. İlk insandan bu yana canlanan “uygarlık kavramı” bilginin nasıl kullanıldığı, nasıl organize edildiği ve hangi amaçlara eşlik ettiğiyle yakından ilgilidir. Hatta; bilginin kategorize edilişi ve kitlelerce algılanışı “medeni ilkelerin” ilk sıradan tanımlayıcısı olmuştur.

Tarih ilminin üzerinde yükseldiği “uygarlık”, farklı izahlarla varlığını kanıtlamaya ve tanımlamaya çabalar. Genel itibarıyla “tarih” argümanları, siyasi erklerin seslendikleri toplumda meşruiyetlerini kazanabilmeleri ve doğrudan nüfuz yaratabilmeleri için bir aracı hâline gelir. Bu araç da çoğunlukla “ideoloji”dir. Medeniyetlerin kaideleri arasında kendi varlık sebebini arayan ya da bulan devletlerin, milletlerin ve halkların temel dayanağı işte bu “ideolojik çeşitlemeler”dir. Devletler için temel savaşım konusu hâlini alan “varlığını sürdürmek” meselesinde “ideolojik kümelenmeler” böyle meydana gelmekte, ülkelerin kendilerini izah üslubu ve dayanağı olmaktadır.

TEORİK ÇERÇEVE VE YÖNTEM

Tarih Yazımında İdeolojik Etkileri Araştırma Yöntemi

İdeolojinin tarih yazımında ne kadar yer aldığı ancak vakanüvislerin, tarih bilimcilerin, akademisyenlerin, tarih çalışmaları yapan yazarların ve araştırmacıların kayıtları, belgeleri ve yazıları üzerinden anlaşılabilir. İşbu makalede; tarih biliminin tarafsız ele alınışındaki hassasiyete vurgu yapılırken bilgi ve belgeler karşılaştırmalı verilerle desteklenmiş, tarih biliminin olgusal ve kavramsal biçimde irdelenişini sağlamak üzere bir projeksiyon geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilgili literatürden yararlanılmış ve incelenen konudaki derinliği ortaya çıkaracak fikir ve idealleri yansıtan interdisipliner yaklaşımlar ele alınmıştır. Literatürde ‘tarih yazımı’ konusunda geçmişten günümüze değin üretilmiş öncelikli ve özgün eserler ve yazarlar incelenmiş, karşılaştırmalı bir yöntemle makaleye konu edilmiştir. ‘Tarih yazımı’ bir kavram çerçevesinde kronolojik ve dönemsel bir dizge ile ele alınmış, Antik dönemden günümüze tarih kaydı tutanların ve ideologların tarih hususundaki fikirleri ve yönelimleri incelenmiştir.

İDEOLOJİK TARİH YAZIMI

Tarihin Maksatlılığı

İdeoloji; siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünüdür (TDK: “İdeoloji”). Bu bütünlük asla kesintisiz değildir. Ülkelerin sınırlarının değişmesi kadar olağan, yöneticilerin ölümlülüğü kadar doğal, zaferler ve yenilgilerle değişkenlik gösterecek kadar kırılgandır. Örneğin; bir ülkenin o esnadaki yöneticisinin benimsediği ideolojik yönelim, yalnızca tarihin o kesitinde paylaşılan bilgi ve belgeye hâkim olabilir ve bu durum da uzun vadede ciddi kırılmalara, tahribata ve gerçeklerden uzaklaştıracak yanılsamaya yol açabilir.

İdeolojik tarih yazımı da ideoloji kadar eskidir, yeni bir şey değildir. Temel kurumsal iddialar, bu perspektifte kendini izaha kalkışan ontolojik savların taşıyıcısı altyapı ve üstyapı birimlerini birbiriyle ahenkle yürütmeye çalışmış, adı konmamış bir sistem/düzenek/gelenek ve alışkanlık yaratacak sağlamaları organize ederek tarih bilgisinin içine yerleştirmiştir. Tarihçi Foucault’nun yaklaşımında tarih, geçmiş hakkında tarihçilerin çağdaş söylemlerinden mürekkeptir. İktidar aygıtının oluşturulması esnasında bu iddiaya sahip herkes tarihin sunduğu her türlü olanaktan faydalanmaya çalışmaktadır. Siyasi erkler yurttaşları manipüle edebilmek üzere sıklıkla tarihin araçsallığına başvurmaktadır. Bunu yapabilmek üzere geçmiş referans alan, geçmişteki başarı ya da başarısızlıkları kendisi için varlık ve/veya meşruiyet nedeni olarak tanımlamasına yardımcı bir unsur olarak tarih bilimini kullanmaktadır. Geçmişten geleceğe taşınan ve tarihin içindeki akışta yer alan izler kendi başlarına bir anlam taşımayabilirler. Olguların kavramlaştırılmasına katkıda bulunan, olayları ve durumları birbirine bağlayan, gerçekleşmiş olaylar arasından seçtiği ayrıntıları çok yönlü ilintileyerek yorumlayan kimseler tarih ilminin gereklerini yerine getirmektedir.

Tarihçi, fiilen varolan geçmişe açıklayıcı, ideolojik, siyasi nedenlerle hikâyeler dayatarak bir anlatı, yani tarih yaratmıştır. Burada en dikkate değer etki “tarihin nasıl yapılacağı” ya da “yapılamayacağı”, tarih hatalarının ve yalanlarının incelenmesidir. Bir ulusal alan, alt disiplin ya da tarihsel olay hakkındaki bilgi ya da kilit tartışmaların incelenip gözden geçirilmesidir. Büyük İskender’i yepyeni sayılacak bir bakışla kaleme alan ve türdeş olmayan bir “kahraman” idealini *tarihe* sokan Alman Tarihçi Johann Gustav Droysen, “Tarih bir bilim değildir, bilimin de üstünde bir şeydir”, derken bunu kastetmiş olmalıdır (Maclean, 1982:347-365).

Bu yolla tarih bilgisi, yönetici erklerin “idare biçimlerinin ve dayanaklarının” meşru zemini hâline getirilmiştir. Tarih yazımı da siyasetin kurumsallaşması, zaman zaman kadrolaşması, bir toplumu kuvvetli bir olguya ya da olaya ikna edebilmek için temel araç hâline gelmiştir. Daha da önemlisi; uluslararası ilişkilerinde devletlerin kendi yerlerini açıklamada kullandıkları resmî bir gerekçe olması bakımından da tarih yazımındaki seçicilik dikkat çekicidir. Devletler bu şekilde kalıcı politikalar üretebilmiş, varlıklarını “önce” kendilerine hatırlatmış, ardından dünya üzerindeki konumlarını anlamlandırabilmiştir. Yanı sıra; toplumların kolektif akıllarının dizayn edilebilmesi, muhalefetin dizginlenebilmesi de ancak tarih yazımının dayanaklarını somutlamasıyla mümkün olabilir. Yaşama biçimini organizmalara adapte edebileceğimiz devlet ya da milletler, kendi varlıklarını sürdürmek üzere “kanıt” niteliğine dönüşen bu dayanaklara ihtiyaç duyarlar. Argümanlarının temel savaşım alanı ise insanlığın yarattığı “medeniyet” çerçevesinde anlamlı bir yerde konumlandırılmaktır. Burada iki majör medeniyet algısı söz konusudur: Batı medeniyeti ve Doğu medeniyeti. Bu ayırım, coğrafi sınırlandırmalar

ya da ortak olmayan müzik tarihinden aldığı paydan çok “tarih akışlarını ve algılarını” yaratan temel okumalarla ortaya çıkmıştır.

“Medeniyetler çatışması” ya da aynı anda “diyalogu” tarihin nesilden nesile aktarımında algıları son derece baskılayan unsurlar kullanmış, olgusal modellemeleri eşliğinde kendini ayağa kaldıran kültürel sacayaklarına toplumsal normlar, ilkeler ve görevler yüklemiştir. Bu misyonların itici gücüyle tarih yazımı, olayları oluş hâllerinden koparabilme gücünü elde etmiş, bu da tarihe duyulan güveni zaman zaman zayıflatabilmiştir. Olaylar bu yollarla defalarca yeniden değerlendirilmiş, farklı ideolojik tutumların ışığında aynı olaydan farklı sonuçlar ve “uygulanabilirse” farklı tarih anlatımları ortaya çıkarabilmiştir. Bu durum çoğu kez bir “yenilenme” hâlinde farklı olarak “olayı kullanma” biçimine dönüşmüştür. Gerek Türk siyasi kitaplarında ele alınan iç siyaset konularında gerekse uluslararası tezahürü olan büyük olaylarda dahi tarih yazımının bu zafiyeti sıklıkla tartışılmaktadır.

Burada temel dikotomi “medeniyetler çatışmasında” yatmaktadır. İdeolojik tutumların beslendikleri ana arterler de tam olarak bu paradoksun üstünde biçimlenmektedir. Tarihçi Bernard Lewis de bu çatışmanın geleceği yaratacağını savunmuştur:

“Hükûmetlerin izledikleri konuları ve davası görülen meseleler seviyesini çok aşan bir halet-i ruhiye ve hareketle yüz yüze geliyoruz. Bir medeniyetler çatışmasından daha az bir şey değildir bu; belki irrasyonel ama bizim Judeo-Hristiyan mirasımıza, seküler varlığımıza ve her ikisinin dünya çapındaki genişlemesine karşı, kesinlikle eski bir rakibin tarihî tepkisidir” (Lewis, 1990:60).

Bunun gibi iç siyasetin ana kıvrımlarında yaşanan ve herkesçe takip edilebilen olaylarda dahi farklı yorumlar ve aktarımlar söz konusudur. Buradan hareketle temel ideolojik yaklaşımlardan tamamen bağımsız bir bakış açısıyla tarih yazımının mümkün olmadığı sonucuna varılabilir. Bunu doğrulayacak biçimde tarih, içinde “maksat” barındıran devinimli bir olgudur. Ancak doğru olan tarihin her türlü dayatmadan sıyrılarak kendi metinlerini yaratabilmesidir. Bunun için mevcut insanlık birikiminin belli başlı çizelgelerinden yararlanırken özgünlüğünü ve özgürlüğünü koruyabilmesi elzemdir.

Diğer yandan; bilhassa uluslararası siyasetin tarih aktarımı yaratan öğeleri, ulusların hafızalarını kodlamak, kendi ‘maksatlı’ ussal biçemlerine uygun düşürmek gayesiyle biçimlendirilmiş halleriyle dolaşıma sokulmaktadır. Tarihin değerlendirmesi tarafsızlıktan ziyade, olanı aktarmak gibi görünüyorsa da “tarih yazımının misyonu” kendini her detayda hissettirmektedir. Güncel bir örnek de bunu açıkça göstermiştir. Mavi Marmara gibi kameralar önünde cereyan etmiş bir olay dahi Türkiye ve İsrail komisyon raporlarına farklı geçirilmiş, olay aynı anda iki cephede farklı yorumlanmış ve netice itibarıyla Türk ve İsrail gazetelerinde de birbirinden tamamen ayrı düşüncelerle ele alınmıştır. Öyle ki; olayın ardından tartışılan tazminat hükmü dahi Türkiye ve İsrail devletleri tarafından ilgili devletlerin kamuoylarına tamamen farklı aktarılmıştır. Bu olaya gelecekte bakacak bir tarihçi, ideolojik tutumunun ağırlığı ve olayları değerlendirirken önünde durduğu pencerenin düşürdüğü ışık kadar meseleyi değerlendirecek ve çalışmasına alacaktır. Ne var ki; gündemdeki anlaşma ile bir uzlaşım yaratılmışçasına duyurulan söz konusu tazminat ödemeleri ve iki devlet arasında yapılacak anlaşma Mavi Marmara’daki sivillerin İsrail yakın dönem siyasi tarih kitaplarına birer terörist olarak geçmelerine engel olmamıştır.

Uygurulukların ittifak yapıp yapamayacağı sonu gelmeyen bir tartışma konusudur, ancak; tarihin dinamik aktörlerinin sahip oldukları rolü, yaşananları kalıcı kılan tarih yazımında da sürdürdüğü ortadadır. Bu hassasiyetle özellikle Batı medeniyeti kriterlerinin tüm dünya tarihine adapte edildiğini söylemek abartılı olmayacaktır.

Öyle ki; Batı'nın kuvvetli aktörlerinin, bir yanlısıma olarak edilgen bulunan 'Doğu medeniyeti' gerçeklerinin tarihî devinimlerinin üzerinde Avrupa tarihini konumlandırarak değerlendirmesi, genel bir tarih algısı çıkmazı yaratmıştır. Tek yönlü, tek taraflı bir uygarlık algısı üretilerek güçlü Avrupalı devletleri ve köklerini "tarihin galipleri" olarak parlatmış ve tarihin bu iktidar sahiplerinin tarih anlatımını haksız bir biçimde "tek ve geçerli" kılmıştır.

Belirgin şekilde birbirinden ayrılmış tarih dönemleri dahi bu Avrupalı köklerin kendi içindeki kırılmalarına göre kurgulanmış ve hatta tarihin ana dönemeçleri Avrupa'da ne yaşıyorsa bütün dünyada da o yaşıyormuşçasına kabul edilmiştir. "Dünyanın merkez kuvveti Avrupa'dadır", düşüncesinden esinlenerek şekillenen ve yerel tarih anlatımlarına doğru dalgalanarak genişleyen tarih yazım geleneği küreselleştirilmekten kendini kurtaramamıştır. Oysa; coğrafya ve din gibi belli etmenler yerkürenin neresinde bulunulduğuyula yakın ilgilidir ve doğrudan meselenin diyalektiğini ele geçirir. Bu hususiyeti göz ardı eden "yerel tarih yazımları" çoğunlukla genel kabullerden uzak kalmıştır. Mesela; kendini yücelten bir Balkan milletinin tarih kitabı, uluslararası Anglosakson tarih yazımında aynı itibarı elde edememektedir. Bu durum öyle bir sarmal yaratır ki modern medya araçlarının kullandığı metotlarla (gazete haberi, belgeselcilik, dokümantasyon elementleri vs.) pekiştirilir ve çağın yeni bilgisi geleneğin devamıyla yine aynı ülkeleri tarihin başaktörleri konumuna yükseltir ve oradaki yerlerini korur. Bu da hiç şüphe yok ki medeniyetin tek tipliliğine yol açarken bazı kültürlerin ve tarihlerinin hor görülmesine neden olur. Nitekim; bu kıyaslamamın en somut verilerini çağların ayrımlanmasında ve tarihin dönemselleştirilmesinde görmek mümkündür.

TARİHİN DÖNEMSELLİĞİ

Din Misyonu ve Kutuplu (Dikotomik) Tarih Yazımı

Tarihin insan aklının alabileceği şekilde biçimlendirilmesi, bilginin kategorize edilmesi yöntemiyle dönemlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Tarih bu yolla daha anlaşılır kılınmış, özellikli dönemlerinin vurgulanması fırsatıyla da bazı olgular ve olaylar "resmen" açığa çıkarılmıştır. Rönesans'tan bahseden Orta Çağ düşünürlerine rağmen Rönesans tamamen Yeni Çağ'a havale edilmiş, Kilise'nin etkin gücü ise sanki başka zamanlarda kaybolmuşçasına Orta Çağ'da aranmıştır. Örneğin; 'İstanbul'un fethi' olayı Batılı bakışta yalnızca coğrafi bir yitim olarak değerlendirilmemiş, aynı anda; Müslümanların Batı Hristiyanlığında yarattığı travmaya işaretle bir çağ açtığı ve diğerini kapattığı savunulmuştur.

Burada en çok vurgulanması gereken, tarihin miladının dahi İsa Peygamber'in doğumu kabul edilen "0" ile başlatılmasıdır. Bu bile Avrupalı tarihin hiç de "laik" olmadığı fikrini izaha yetmektedir. Tarihin seküler doğasından söz etmenin, başlangıç olarak bir peygamberin doğumunu almasından itibaren pek de mümkün olmadığı ortadadır. Öte yandan; Batı tarih anlayışının iki kökeni olduğu kabul edilmektedir: bir yanda Herodotos'tan (MÖ 5. yy.) itibaren Yunan düşüncesi, diğer yanda da Kutsal Kitap ile İbrani ve Hristiyan düşüncesi.

Yahudi-Hristiyan (Judeo/Christian) geleneği esas olarak iki dönemlendirme modeli önermekte ve bunların her birinde de simgesel rakamlar kullanmaktadır: mevsimlerden ötürü 4 rakamı, insan yaşamının kabul edilen altı çağından hareketle de 6 rakamı. Ömrün çağlarının bireysel kronolojisiyle dünyanın çağlarının evrensel kronolojisi birbirini örten

“hakikat birimleri” olarak “insandan” ayrılamayacak, kopartılamayacak bir “ilerlemeci tarih” doğrusunu vurgulamaktadır.

Eski Ahit’te adı geçen, Müslümanların da kabul ettiği peygamberlerden biri olan Danyal Peygamber ve Orta Çağ Hristiyanlığının temel argümanlarının mihenk taşı olan Aziz Augustinius bir Yahudi-Hristiyan geleneği yaratarak tarihin bölümlendirilmesinde öncü rolü oynamıştır.

Tarihi bölümlendirmenin aktörlerinden olan Danyal Peygamber’in düşünde gördüğü arka arka gelen dört krallığa atfen tarihi dört aşamalı bir süreç olarak tarif etmesi adeta bir dönüm noktası halini almıştır. Bununla birlikte; yeni bir bölümlendirme esasını insanlık tarihine kazandıran Aziz Augustinius ise peygamberlerin dönemlerini temel alarak yeni bir bölümlendirme ortaya koymuştur. Hz. Âdem’den Hz. Nuh’a kadar olan bölümü birinci bölüm, Hz.Nuh’tan İbrahim’e değin geçen zamanı ikinci bölüm, Hz. İbrahim’den Hz. Davut’a geçen dönemi üçüncü bölüm, Hz. Davut’tan Babil’deki esarete değin yaşanılanları dördüncü bölüm, Babil’deki esaretten Hz. İsa’nın doğumuna kadar geçen süreyi beşinci bölüm, Hz.İsa’nın ortaya çıkışından kıyamete kadar olan bölümü altıncı ve sonuncu bölüm olarak ayırmıştır (Le Goff, 2016:7).

Pers Kralı Nebukadnesar’ı da etkilemeyi başaran Danyal Peygamber, insanoğlunun ilk günahattan sonra giderek gerilemeye başladığı savının öncüsü olmuştur. Böylece her dönem “seçilmişlere” hediye gibi gelecekken “lanetlilere” yalnızca elem getirecektir. Bu düşünce “Dünya yaşlanıyor”, inancıyla birleşince kötümser bir algılama yaratırken İsa Peygamberin doğum olayının Birleşmiş Milletler nezdinde dahi tanınarak tarihi “milattan önce” ve “milattan sonra” diye ikiye bölmesinde şaşılacak bir şey kalmaz.

Avrupa tarihinin sanki tüm dünyanın tarihiymiş gibi ifade edilmesinde ve algılanmasında en önemli altyapı ögesi baştan beri din olgusu ve küresel gücü olmuştur. O nedenle Avrupa tarih yazımında Hristiyanları yakından etkileyen olaylar, tarihin kategorize edilmesinde ve ayrımlanmasında belirgin bir motif halini almıştır. Bu bakış açısından hareketle; *İstanbul’un Türklerce fethi* Avrupa tarihinde neredeyse sarsıcı bir mitos niteliğine bürünmüş ve akmaya devam eden, ancak bu fetihten sonra asla eskisi gibi olamayacağı düşünülen tarihin bölümlere ayrılmasında yeni bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Hristiyan tarih yazımı ve aktarımında dinî bir kalenin kendi dininden olmayanlarca fethedilmesi ‘unutulamayacak’ bir yıkım anlamına gelmiş ve gelenek bozulmadan tarihsel ayırım yaşanan bu sarsıntı üzerinden düzenlenmiştir. Öyle ki; bu büyük olay ünlü Fransız düşünür Voltaire’in tarihi dönemlendirirken üçüncü asır olarak işaret ettiği olaydır. Benzer şekilde Martin Luther, Türklerin zaferlerini Hristiyanların günahlarının karşılığı biçiminde değerlendirmekten geri durmamış, Luther’den biraz önce Filozof Erasmus da “Onlar (Türkler) utkularını bizim kötülüklerimize borçludurlar”, demiştir. Erasmus bununla yetinmeyerek Avrupalıları Osmanlı Devleti’ne karşı uyarılmış ve Türklerin sahip olduklarına sahip olurlarsa Türkleşerek bozulabileceklerine işaret etmiştir. “Türkün sahip olduklarına sahip olmak, onun hükmettiklerine hükmetmek ve başka hiçbir niyete sahip olmamak bizi daha şanslı ve daha açgözlü yapabilir, ama daha mutlu kılmaz ve onları İsa’nın sürüsüne katmaktan çok bizim Türkleşerek bozulmamız tehlikesini taşır.” demişti (Erasmus, 1995:13). Dahası İsa’ya inanmayanı kâfir ilan eden Luther tarihin kırılmasında Türklerle yapılacak savaşların etkinliğini fark ettiğinden tarihin Tanrısal yazgıyla doğru akışı için Türklerle savaşmamak gerektiğini, bunun Tanrı iradesine karşı gelmek demek olduğunu savunmuştu. Öyle ki; “Tanrı Türkleri, Hristiyanlara ceza versin, onları yola getirsin diye gönderdi.” diyecek kadar cüretkâr olmuş ve “Onlara karşı savaşmak mümkün değildir, buna boyun eğip sabretmek gerek.

Fakat Tanrı ileride, onların (Hristiyanların) çektikleri cezayı kâfi görecektir ve Türkleri geri çekecektir.” demişti (Tanyu, 1981:157).¹

Esasen; Avrupa tarih yazımındaki yaklaşım özellikle Rönesans’tan itibaren kendini Yunan tarih yazımını temel alarak ortaya koymuştu. Yunan tarih yazıcılığı ise Herodot, Thukydides ve diğerlerinin aktarım niteliğindeki farklılaşma nedeniyle artık efsanevi anlatımın ve mitosun tarih yazımından çekilmeye başlamasıyla hikayecilikten tarihçiliğe geçişin izlerini taşımaktaydı. Helen kültürüyle bütünleşen bu tarih yazımının kendine özgü yöntemlerinin olduğunu var saymak, niteliğindeki değişime rağmen güçtür.

Bununla birlikte; Avrupa kültürünün kendini üstün bir konumda *varladığı* tarih yazımında ikinci önemli tarih yazımını Roma merkezli anlatım üstlenmiştir. Belli bir kaynaşmadan sonra neredeyse geleneksel olarak birleşme sergileyen, fakat homojen olmayan tarih anlatımı Voltaire’in tarihin üçüncü dönemini açtığını defaten işaret ettiği İstanbul’un Türklerce fethi ile başka bir itici ve çekici güçle karşılaşmıştır: Türk tarihi.

Türk tarihini Türklerin kazandığı zaferler ve elde ettiği topraklara getirdiği yeni ve yabancı iktidar yönetimleri ve yönelimleri üzerinden değerlendiren Avrupalı tarihçiler aynı anda birkaç dikotominin (kutuplaşma) esiri olmuştur. Bunlardan ilki “hars” diye tabir edilebilen “kültür milliyetçiliği” ekseninde Türk ve Avrupalı karşılaştırması ve bu ana eksen etrafında genişleyen Hristiyan-Müslüman çatışması.

Miladın, dinî bir kilometre taşı olarak zaman kavramının içine oturtulmasından hareketle Avrupalı Hristiyan Devletler Bloku anlamını taşıyan ‘*Christendom*’ kendinden yabancı olanı son derece sıradan ve basit kavramlarla dışlamış ve tarih yazımında onu kendinden ayrılan tüm özellikleriyle beraber “insulting procedure/aşağılama dizgeleri-süreci” kullanarak işlemiştir. İstanbul’un fethi ile kendince travmatik bir döneme giren Avrupalı tarih yazıcılığı bundan sonra Doğu’ya bakarken özel bir ilgi göstermekle kalmamış, gösterdiği bu incelikli dikkati bir kavram altında birleştirmişti: “Şark Sorunu.”

Kimilerine göre Kavimler Göçü’ne kadar indirilebilecek bu bilinçaltı tutumun özünde Türkleri Ön Asya’dan ve Balkanlardan atma gerekçeleri ve yöntemleri dile getirilmiş, popüler ya da resmî bütün tarih anlatımlarında bu tema sıklıkla işlenmiştir. Bu perspektiften bakıldığında edebî eserlerden günümüze yaklaşan basın içeriklerine değin hemen her şey Türklerin aleyhine gözükmektedir. Ne var ki; tarafsız duruş sergilemeye dikkat eden birçok kimsenin de Türkler ile ilişkili tarihî olayları kaleme alırken yeteneklerini yeterince ortaya koyamadığı açıktır.

¹ Martin Luther’in Türkler hakkındaki demeci: “Türkler, ah keşke böyle kuvvetli bir düşmana karşı durmak ve bizzat ona savaş açmak için Prensler ve Hükümdarlar daha bir becerikli ve daha bir başka teçhizatlı olsaydılar ve böyle küçücük birliklerle hücum etmeseydiler. Çünkü Türk hakir görülecek, beceriksiz ve önemsiz bir düşman değildir: Daniel’in dediği gibi: “Ona Tanrı’nın Azizleri’ne karşı durma görevi verildi.” Bunun için onun şansı ve başarısı çok büyüktür, görünüşü de öyle, bir Tanrı gibi ve kutsal. Çünkü biz Hristiyanları, Putperestler ve putlara hizmet edenler nazari ile hor görür ve alay eder. Tanrının üç tahtı ve makamını kurar; Hristiyanlığı sola oturtur, daha sonra gelen ve onu takip eden Muhammed’i sağdakine, daha önce gelmiş olan İsa’nın Hükümrânlığı’nın üzerine oturtur. Böyle bir düşmanın güç ve kudretine karşılık, biz bütün Almanlar, tembel tembel geniş getiren dişi domuzlar gibi işsiz güçsüz dolaşiyor, oburca tıkmıyor, hayvan gibi yiyor, içiyor, türlü kötü niyet ve arzularımızı yerine getiriyor, hiçbir şeyi ciddiye almıyoruz. Bunu yanına zavallı Alman askerleri çok acıklı durumlara düşüyor ve büyük yenilgilere uğruyor. Çünkü Türk, 30 yıl içinde o kadar kudret kazandı ki Mısır’ın, Arabistan’ın, İran’ın, Asya’nın ve bütün Yunanistan’ın hakimi oldu. Eğer Türk Almanya’ya gelirse, bize iyi bir tokat atar. Fakat o Almanya’yı ele geçiremez. Çünkü halk (Türkler) çok kötüdür. Türk gelirse Ferdinand tarafından cezbedilmiş olmaz, bilakis kendiliğinden gelir ve bizi teşvik ederek savaşmamıza sebep olur ve bizi müdafaaya zorlar. Fakat bunun anlamı şudur: Kılıcı çeken vurulur ve seve seve yenilir. Fakat ben yine de endişe duyuyorum. Şimdi Türklerin geleceğine dair kesin haberler geliyor. Şimdi Papa taraftarları konuşacaklar, Türkler benim verdiğim öğütler yüzünden geliyorlar, Luther’i ve vaazlarını imha etmediklerinden, Tanrı Almanya’yı cezalandırmak için onları gönderiyor. (...) Almanya kan içinde yüzünce bu Papa’nın hoşuna gidecek e iyi bir eğlence olacak. Fakat ben Tanrı’ya güveniyorum, o Türkleri yenecek ve onları sindirecek.” (Tanyu, 1981:160)

Tarihin genel olarak din misyonu üzerinden ele alınışı, tarih yazımındaki politik olguları ve zafiyetleri de kendine uydurarak üretmesinin zeminini oluşturmuştur. Aynı perspektiften mesele incelendiğinde, Batı'nın yol açtığı savaşlar günümüzde de görülebileceği üzere “Hristiyan barışı ve hoşgörüsü” getirmek üzere yaşanmak zorunda kalınan makul durumlar gibi yazılmıştır. Doğu'nun savaşları ise Batılı tarihçilerin nezdinde “kötünün başkaldırısı”, “yanlışın isyanı” şeklinde nitelendirilmiş, Doğu'dan gelen hemen her şey sanki tanrılaştırılan İsa nezdinde Tanrı'ya karşı yapılmış hamleler olarak işlenmiştir.

Ne var ki; Batılı tarih yazımı anlayışı ve yöntemleri kendini dayandırdığı Helen kültürü ve Latin kriterlerini her zaman muhafaza edememiştir. ‘*Christendom*’ yani ‘Hristiyan birliği’ denen Avrupa kıtasının kendi içindeki anlaşmazlıklarıyla sertçe birbirinden sıyrılan mezhep savaşlarının başlamasıyla tarih yazımında birtakım öngörülmemiş değişikliklere rastlanmıştır. Milliyetlerin din üzerinden biçimlendirildiği Orta Çağ ve Yeni Çağ’da, bir Katolik için bir Müslüman, bazı durumlar ve olaylarda bir Ortodoks’tan ya da bir Protestan’dan daha üstün tutulabilmiş ve mevcut olayların yazımında ona göre bir kayırma gözetilebilmiştir. Benzer şekilde, sonraki yıllarda da din ve milliyet örtüşmesinin getirdiği uluslararası perspektif ve taraflılık hususiyeti nedeniyle Osmanlıların tarafında vesikalar kaleme alan karakterler ortaya çıkmıştır. Bu şahsiyetler arasında en dikkat çekici olanlardan biri hiç şüphe yoktur ki İngiliz subayı iken Osmanlı amirali hâline gelen Adolphus Slade’tir. İngiliz-Fransız-Rus birleşik kuvvetlerinin Mısır’daki Osmanlı donanmasına baskın düzenlediği Navarin Kuşatması’nda (1827) subay olarak görevlendirilen Slade’in 1850 ve 1866 tarihleri arasında “Müşavir Paşa” unvanıyla bahriyede önemli görevler ifa ettiği bilinmektedir. Slade bir yandan gizli ve düzenli biçimde İngiliz hükûmetine görevleri hakkında raporlar verirken diğer yandan yazdığı mektupta açık bir biçimde siyasi değerlendirmesini dile getirmiştir: “*Hükümdarı, ordusu ve bakanları Alman olan bir devlette yaşamak özgürlük müdür? Paşaların egemenliğinde yaşamak daha iyidir, en azından biraz kurnaz olan her Rum onlara yön verebilir*” (Slade, 1833:220).

Adolphus Slade gibi istisnalar görülmekle beraber, 19. ve 20. yy. boyunca tarihin akışını gözlemleyen Avrupalıların mezhepler arasındaki ayrılık üzerinden olanları yorumladığı hususu belirginlik kazanmıştır. Buna rağmen; Katolikler ve Ortodokslar arasındaki sert ayrılık dönemsel birlikteliklerin doğumunu sadece geciktirmiştir. Zamanla Osmanlı İmparatorluğu’na ve nihaî planda Türklere karşı ‘ortak bir tarih yazma’ bilinci uyandırılmaya çalışılmış, Müslüman Türkleri Kutsal Kitap metinlerine dayanarak düşman ilan eden Luther gibi dinî önderlerin çabalarıyla kolektif bir hafıza üretilmiştir. Bu hafızanın tarihle temellendirilen güdüsü Anadolu topraklarının işgal edildiği günlerde dahi diriliğiyle dikkat çekicidir. Yunan tarih yazımı da *Helenizm*’i sahiplenen kökleriyle Avrupalı bakış açısını Anadolu topraklarına taşımaya çalışmıştır.²

² Resmî tarih yazımının dışında kalan her türlü yazılı kaynak (anılar, günlükler, vasiyetnameler vs.) tarihin kolektif hafızasının toplumlara yansıtılışını, yaşananların insanların ideolojik duruşlarına etkisini göstermede elverişlidir. Kurtuluş Savaşı dönemini bir Rum’un gözünden anlatan bu metin de ele alınış biçimi itibarıyla ideolojik tarih yazımına dâhil edilebilecek bir örnektir. Karamanlı Yorgi’nin oğluna vasiyeti: “... Ben Karamanlı öyle bir Rum idim ki dünyada Müslümanlar kadar kimseyi sevmezdim. O esnada köye bir Yunanlı geldi. Gizli gizli Rum ahaliye ömrümüzde işitmediğimiz, bilmediğimiz şeyler söylüyordu. Bunlar bizim eski ecdadımızın isimleri imiş. Biz evvelden büyük bir imparatorluk imişiz. Sonra vahşi Türklere memleketimi istila etmiş, kadınları ve çocukları, ihtiyaçları ateşlere atmışlar, gençleri baştan başa kılıçtan geçirmişler imiş... Daha bilmem neler... İlk toplantımızda bizim asırlardan beri sevgili vatandaşımız olan Türklere aleyhinde vahşi, kaba canavar iftiralarnı işitmek bize ağır geldi. Bir gün geldi ki, o telkinatın tesiri beni fena hâlde zehirlemişti. Ondan sonra Türklere karşı ebedi bir kin ve düşmanlık hisleri duymaya başladım. Türk unsurunun imhası için Yunanistan’a koştuk, çeteler teşkil ettik. Köyleri yaktık, muhacirleri arabalarını içinde birer birer boğazladık, kadınların, kızların ırzına geçtik. Esirlerin gözlerini oyduk, boyunlarını, kulaklarını kestik. Öyle

Öte yandan; internet çağının her şeyi sunan olanaklarının henüz keşfedilmediği bu çağda, tarihin resmî yazım belgelerinin yanı sıra bilgilendirici bir başka başvuru kaynağı olan açıklayıcı/tanıt belgeler ise seyahatnamelerdir. Bu belgelerdeki istisnai açıklamalar da Türk tarihinin baskın Avrupalı tarih yazıcılığındaki yerini değiştirmeye gücü yetmemiştir. Türk tarihinin Avrupa tarihiyle ya da Avrupalı yetkin kimselerle kesişen tarafları, olabildiğince resmî sayılan tarih yazımlarına ya da devlet kitaplarında Türkler hakkında aktarılanlara dâhil edilmemiştir. Bunlardan şüphesiz en dikkat çekici olanı 1716 yılında eşi İngiliz Büyükelçisi Lord Montague ile İstanbul'a gelen Bayan Montague'nun yolculuğu ile ilgili yorumlarıdır:

“Budin Beylerbeyi'nin kervanımızın iki tarafına verdiği atlı muhafızlarımızın koruyuculuğu içinde, 27 Ocak 1716'da Belgrad'a girdik. Aslında böyle bir himayeye gerek yoktu, çünkü bütün yollar mutlak emniyet altında idi... Hudutlarına girdiğimiz andan beri duygulu bir misafirperverlik içinde idik.”

Üçüncü Ahmet döneminde İstanbul'a gelen Lady Montague'nun *Şark Mektupları*'nda Osmanlı'dan bu denli olumlu bahsetmesinin elbette en önemli nedeni Lale Devri gibi özgün bir eğlence dönemine ziyaretinin denk gelmesidir. Mektupları ölümünden sonra (1762) dostlarından bir kadın tarafından neşredilerek dünya tarih ve edebiyatına mal edilmiş olsa da Avrupa'daki Türk algısını değiştirdiği iddia edilemezdi. Yine de Türkler hakkındaki -varsa- pozitif imaja bir katkı sağladığı muhakkaktır.

“Türkler, ciddi vakur ve büyük bir millet olmakla beraber öğünmezler, öğünenleri de sevmezler. Verdikleri sözün, yaptıkları vadin esiridirler. Din farkı gözetmeksizin bütün insanlara aynı şekilde muamele ederler. Başkalarının hakkını yemekten çok korkarlar. Bütün endişeleri helal ile haramı karıştırmaktır. Çocuklar da çok dürüsttür, yolda bir şey bulunca derhâl sahibini aramaya başlarlar. Türklere göre fazla tevazu dalkavukluk ve vakara aykırı fakat saygısızlık daha büyük kusurdur. Türkiye'de nezaket insanların tabiatı icabıdır. Avrupa'daki gibi yapmacık sahte nezaket bilinmez. Nezaket millî bir karakterdir. Dilleri mantıklı ve ahenkli olup âdeta musiki gibidir. Türkler kâinatın en nazik insanlarıdır.”

Ne var ki; Leydi Montague gibi yüksek seçkin sınıfa mensup Avrupalıların doğrudan gözlemleri okullarda okutulan ders kitaplarında yerini almaz. Türkler hakkındaki argümanlarda kullanılan gelenekselleşmiş ideolojik tutumun çerçevesinden fazlaca çıkılmadığı aşikârdır.

Diğer yandan, Türklere ilişkin bu tarih yazımı ve yaratılmaya çalışılan algının bütün bir Doğu coğrafyasına adapte edildiği aşikârdır. Montague'nun çağdaşı bir başka seyyah Chardin'in yorumu, bu durumu açıkça özetlemektedir: “Asya atalettir. Avrupa devamlı değişmedir”(Ortaylı, 2016: 95).

TARİH YAZIMINDA SIKIŞMA

İdeolojiler ve Tarihin Sonu

Tarih yazımının, onu icra edenlerden daha değerli ve etkin olduğu görülmektedir. Tarafsız tarih yazımına duyulan ihtiyaç da Avrupalıların dünyanın geri kalanında

facialar meydana getirdik ki oğlum, şimdi onların korkusu ile titiriyorum, boğuluyorum!.. Ah, kör olsun beni baştan çıkaran o Yunanlı domuz!

... Ben öldükten sonra bu vasiyetnameyi aynı ile gazetelere dercet. Yunanlıların adı iğvalarına kapılanların ne kadar müthiş bir vicdan azabı içinde kıvrınarak ilahi cezaya duçar olduklarını herkes benden ibret alarak öğrensın.” (Ercan, 1967: 413-414)

meydana gelen olayları değerlendirirken takındıkları tavır nedeniyle her geçen gün önemini arttırmaktadır.

Avrupa'nın içsel tıkanıklıklarına Doğu'nun kadim kültürlerinin kendi varlık süreğenlikleri eş güdümünde aynı önemi vermek çok da mümkün olmamaktadır. Şintoist bir Japon'un samuraylar ile güçlenen hanedanlıkları merkeze yerleştiren tarih algısının Rönesans ile değişime giren Avrupa'ya karşın hâlâ gelenekselliğini koruduğu ortadadır.

Bir Endonezyalı için de Sistine Şapel'e yerleştirilmiş Masonik sembollerle yükseltilen ve incelen Gotik zevklerle ilgili hissiyat, Rönesans iştirakçisi bir İtalyan mimarın bakışındaki gibi değildir. Dolayısıyla; Avrupalı olmayan tarihçilerin yazdığı tarih kitapları, üstünlük sorgulamasından ziyade kendi değerlerini öne çıkaran, kendi yaşamsal tecrübelerini aktaran birer hafıza yaratmışlardır. Dünyanın tek merkezli olmadığı, olamayacağı ve çok kutupluluğu bugün ABD'nin de tartıştığı bir mesele hâlini almıştır. Burada şahsiyetlerin din üzerinden anlatılmadığı yeni bir derinlik içinde tartışmalar sürdürülmektedir. Dinden bağımsız "millî" amaçlar ve gerekçeleri anlatılmaya çalışılmaktadır. Şüphesiz bunun böyle gelişim göstermesinde Marksist tarihçiliğin payı büyüktür. İdeolojik tarih anlatımının en sarsıcı halkalarından biri olarak tarihin aşamalarını ve halklara düşürdüğü payı üretim araçları, metotları ve ürün paylaşımındaki genel durum üzerinden aktaran Marksist tarihçilik Batı'nın pekiştirerek anlatıldığı "büyük tarihî konumlandırmaya" karşı çıkmış ve dünyanın geri kalanının da birer tarih yazımı olabileceğini kendi argümanlarıyla kanıtlamaya çalışmıştır. Marksist tarih yazımı Batı'nın emperyalist ve sömürgeci yaklaşımını vurgulayarak eleştirirken sadece iktisadi elementleri ve sonuçlarını değerlendirmeye aldığından tarih yazımında kullandığı araçlar nedeniyle çoğu kez yetersizlikle ve kendi tek yanlılığıyla eleştirilmiştir.

Marks'ın en önemli ve okuması en güç yazılarından olan Grundriss'e Giriş 1857'de kendi epistemolojisi ve yöntemleri hakkında bilgi vermiştir. Burada üzerinde durduğu ana mesele bütünselliktir.

"Farklı toplum şekillerinin arka arkaya dizilişlerinde ekonomik ilişkilerin arasında tarihî olarak kurulan bağlantı sorunu değildir bu. 'İdea'da dizilimleri hiç değildir. Modern burjuva toplumundaki eklemli hiyerarşilerdir. (Grundriss, 1857:28 [Hall: 1973]).

Tarih kavramını üretmek için girişilecek bir teorik çabanın başlıca görevlerinden birinin tarihî olgunun net bir tanımını yapmak olduğunu savunan Marksist düşünür Louis Althusser'in de tarihten beklentisi "özel kesitlerine" karşın bütünlükçü bir algılamadır. O'nun bakışında ekonomik ya da politik her tür yaklaşım biçiminde 'kabul edilebilir' kopma olasılıklar içindedir. Öyle ki; birbiriyle ilişkisi olan olgusal düzeyler kendisiyle özdeş olanla aynı durumla karşılaşmayacaktır. Herhangi bir mefhum kendi özgün 'kopuş'unu yaşayabilmektedir. Ancak; filozofa göre bu kopuş fikrinde bile bir bağıntı kurulabilmesi olası olsa da bu adeta rastlaşmanın ötesine geçmemektedir. Diğer kavramları ve akışları ya da birbirinden keskin biçimde ayrışmayı fark etmiş, farklı olgular üzerinden gerçekleşse de tamamlayıcı bir bağlamda kendini ifade edebilen ve 'bağımsızlık, özgünlük ve özgürlük' içeren olgulardan bahsedilebilir. Eğer; bir 'olan' ya da kavram varlık göstermişse, aynı anda bir başka düzey artık yoktur. Althusser bu akıştaki bütüncüllüğü *varlıkların ve yoklukların biraradalığı* üzerinden açıklamıştır. Bunun sonucu da her şeyin birbiriyle etkileşimde olduğunun kabulüyle birlikte bir merkezde birleşmedir. (Althusser, 1975:19-24).

Mevcut paradoksal tarih yazımında, tarihin Judeo-Hristo üslubu yanında varoluştan dünyanın sonuna doğru çizgisel bir doğrudan ele alınan insanlık kaderini/tarihini aktararak pozisyon alan İslam tarih yazımı da kendi ideolojik elementlerini sırtlamıştır. İslami tarihçilik, Batı tarih yazımının güç aldığı Kutsal Kitaplar ve kaynaklarını reddetmeden

onlarla sahada barışçı bir görünüm arz etse de Batı medeniyetinin üstünlüğü noktasında protestocu bir tavır sergiler. Üstelik Avrupalı tarihçinin kaynak kullanımına hâkimdir, hatta birçoğunu etkileyen temel argümanları ve felsefi değerlendirmeyi yüzyıllar öncesinde irdelediği, ürettiği çok sayıda yazılı eserden anlaşılmaktadır. 9. yy.’da yalnızca Bağdat’taki tarihçiler herhâlde bir haftada çağdaşları olan tüm Fransız ya da Alman tarihçilerin bir yılda ürettiğinden daha fazla anlatı oluşturmuşlardı.

İslam tarih yazıcılarına göre; Kutsal Kitap kaynaklı Yahudi-Hristiyan tarihi bir kenara atılacak bir alternatif değil, bir başlangıç noktası, bir arka plan öyküsüydü. İslami tarih yazımı, *Yaradılış*’tan başlayarak Hz. Muhammed ile doruğuna çıkan peygamberlik tarihiyle ilerleyen ve nihayetinde dünyanın sonuna varan bir zamansal ilerleme duygusu ifade etmektedir. İlk konusunu MS 622’de Medine’den Hicret’i alan bir İslam kronolojisi başlatan İslam tarihçileri; anlattıkları Hz. Muhammed’in yaşamı, işleri ve seferleri ile sağlam bir tarih ortaya koymuşlardı. Peygamberin biyografisinin önemi ve teolojik mahiyeti, elde edilen bilgileri doğrulama noktasında ivedilikle özel bir metot geliştirme ihtiyacı doğmuştu. Neredeyse en başından beri Peygamber hakkında ya da onun ağzından görgü tanıklarının (bunlar da güvenilir olup olmadıkları konusunda nitelendiriliyordu) ifadelerinden kaynaklanan gerçek ifadeleri kaydetme yolundaki hevesli çaba bir otoritenin bir sonrakine bazen de sözlü olarak bilgi aktardığı iletişim zincirine (isnad) titizlikle önem verilmesine yol açıyordu (Woolf, 2014:119-120).

Ünlü filozof Hegel’in “hiçbir şeyin kendi zamanının ötesine geçemeyeceği” formülü, (Althusser, 1975:17) iyi niyetli bir biçimde sahiplenildiğinde bile geleceğin “geçmişten” bağımsızca değerlendirilemeyeceği ya da tarihin taşıdığı zamanın değerlerinden bağımsız bir gelecek tasavvurunun hayal edilemeyeceği bir başka tartışma konusudur. Tarihin ideolojik bir sakinliğe kavuşabilmesi geçmişten referans alma ihtiyacı sürekliliğini koruduğu müddetçe imkânsıza yakındır. Tarihi yapabilenlerin, tarihi yazabilenlere olanak sağlayabilmesi için sezgisel yeteneklerinden ziyade geçmişi iyi tahlil edebilmeleri ve pratik anlamda günün koşullarına birikimlerini yayabilmeleri gerekmektedir. Olguların üst üste yığılarak sonraki kuşaklara çeşitli argümanlarla aktarımı sırasında “anı” değerlendirmek isteyen “şimdici” bir bakış bile “şimdinin analizi” için gözlerini geçmişe döndürmekten kendini kurtaramaz.

Bir ahlakçı ve filozof olarak Miskaveyh, *Tecaribü'l-Ümem*’de farklı bir perspektif sunmuştu. Öyle ki tarih yazımı artık yalnızca olaylara dayalı ve kronolojik bir öyküleme değil, geçmişin eleştirel bir izahıdır. Bu durum, eserin mukaddimesinde açıkça ifade edilmişti:

“Milletler hakkındaki öykülere, krallar hakkındaki kroniklere ve şehirler hakkındaki izahlara baktığımda ve tarih kitapları okuduğumda, onlarda daima olmakta olan ve gelecekte olması muhtemel olan; örneğin devletlerin ortaya çıkması, ülkelerin yükselmesi ve büyümesi, talihlerinin ters gitmesi ve daha sonra birisinin durumu düzeltmesi ve eski iyi durumuna geri çevirmesi ve bir kişinin, ihmali yüzünden, çöküşü hızlandırması vs. bütün bunlar ve şehir halkı, insanların birlik ve iş birliği ve ordunun doğru amaca sevgi gibi her şeye dair pek çok olayla alakalı tecrübe kazanabileceğimiz şeyler buldum... İşte bu yüzden bu kitabı telif ettim ve çoğunlukla dünya işlerine derinlemesine dalmış olan insanlardan esinlenerek ona “Milletlerin Tecrübeleri” adını verdim. Bu da demek oluyor ki, emirler, komutanlar, devlet adamları, idareciler ve hatta her sınıftan ve rütbeden insan bu eserden yararlanabilir” (Ahmed, 2012:186).

SONUÇ

Tarihin topluma, toplumun da tarihe mal edilmesi neredeyse eş zamanlı olmuştur denilebilir. Çift yönlü bir yaratım sürecinden de söz etmek pek tabii mümkündür. Kamunun tarihin sahibi, tarihin de kamunun sahibi olduğunu ya da en azından olabileceğini, bu yönde güdülenmenin ideolojik tutumlar sayesinde yapıldığını belirtmek gerekmektedir. “Şimdi” kavramında ifadesini bulan, bununla beraber “kronolojiden” bağımsız hareket etme yeteneği taşıyan, “geleceği” tahayyül edebilen tarih yaklaşımı geliştirmek ortak bir fayda yaratacaktır. Böyle hedeflenen geniş evrenli tarih yazımında merkeze yerleştirilecek “kamunun” önce onu nasıl içselleştirdiğini tartışan insan varlığıyla biçimlenebileceğini kavramak tarih yazımında usulün genel geçer yasalarından özgür bir biçimde sıyrılmasını sağlayacaktır. Medeni bir beklenti gözetmeksizin olanın olduğu gibi aktarıldığı, salt olay anlatımının ve haberleşmenin olmadığı bir tarih bakışı “şimdi”ye kadar mümkün olamamıştır. Taassuplar, izlenimler, ideolojik subliminal değerler taşıyan bir tarih yaratımı sürecinde bireyin tarih karşısındaki duruşu asla bağımsız değildir. Tarihi yaratan, yazan ya da olayları tam zamanında görme şansı olmadan en azından aktarılanı dinleyen bir kimse için ideolojik bir özgünlük ya da özgürlük tasavvur edilemez. Ne var ki; “olayın olduğu an”dan aktarım sürecine geçtiği “ilk an”a kadar yeniden biçimlendirilir ve aktarıcısının bilinçli ya bilinçsiz bir biçimde üzerine yüklediği bütün birikimi beraberinde tüketir. Bu apaçık şekliyle 9 ve 10. yy.ın en değerli tarihçisi Taberi’nin yaklaşımında da kendini ele verir. Taberi, kamu yararına ters olduğunu düşündüğü bilgileri sakladığını itiraf etmiştir (Woolf, 2014:121).

Kamu yararının ne olduğu konusu, kim ve ne kriter alınarak gözetildiği, seçildiği ve değerlendirildiği mevzusu son derece risklidir. Yalnızca bir tarihçinin karar mekanizmasıyla “kamunun hakkı olan” bilgide ve bilgilenmede tasarrufa gidilmesi toplumların bekası açısından tartışmalı bir meseledir. Özellikle; devletlerin geçmişlerini kendi nesillerine öğretirken okul kitaplarını kullanarak tarihî bir varoluş zemini yaratma çabası, kamu hakkı olan bilmenin çarpıştığı temel alandır. Resmî tarih yazımı da denen bilginin “olduğu gibi olsa da” maksatlı aktarımı, dünyanın her yerinde iktidar ya da devlet geleneği ile tarihçileri bir araya getirdiği kadar ayırmaktadır. Örneğin; Çin’de yeni Tang Hükümdarı Taizong önceki hanedanların tarihi desteklemelerinden yola çıkarak bürokratik bir tarih yazımını ilan ederken başlangıçta imparatorun kurduğu resmî tarih bürosunda çalışıp tarihe saygısını yitirdiğini söyleyerek oradan ayrılmayı uygun bulan Çinli Tarihçi Liu Zhiji, babadan oğula devraldığı mesleğinin deforme edildiğini söylüyordu. Büro’dan çok büyük hayal kırıklığı ile istifa eden Zhiji, üyelerinin konforlu ve kolayca yozlaşabilir yaşam tarzından ve derleme sürecinin imparator ya da aşırı denetçi nazırların siyasi etkisi karşısındaki kırılğanlığından nefret ediyordu (Woolf, 2014:132).

“Mükemmel devlet tarihleri arasında onların iyi oluşmuş olmalarını sağlayan olayların anlatısıdır ve olayların anlatılmasındaki beceri esas olarak özlü olmasında yatar. Özlü olmanın zamansal önemi büyüktür! Eskinin tarihçilerine ardı ardına bakarsak eserin ‘Belgeler Kitabı’yla başladığını görürüz. Öncüler kaybettiklerinde olayları az tutmayı hedeflemişti. ‘İlkbahar ve Sonbahar’ biçimi değiştirmiş, sözcükleri en aza indirmeye öncelik vermişti. Burada inceliğin ve olayları kaydetmede genliğin belirgin stilistik etkisini, eski ve geç dönem tarihçilerin farklı işlerini görüyoruz” (Woolf, 2014:132-133).

Tarih ilminin sonraki kuşaklara aktarmaya çalıştığı olay ve olguları yaşayanların tarih anlatımı içindeki rolleri giderek onları aktaranların marifetiyle silikleşmiş ya da aksine ideolojik ünlemlerle fazlasıyla öne çıkarılmıştır. Tarih yazmanın, tarihin olaylarını yaratanlar kadar önemli olduğu hakikati bizzat Rönesans eliyle kütüphanelere

yerleşmiştir. Sicilyalı Napolyon'un Fransız ulusuna katkısı bir cumhuriyetçinin ya da direktuvarlığa karşı çıkanın kaleminde artık bambaşka bir anlatıma kavuşmuş, Bastil Hapishanesi basan ve Fransız Devrimi'ni gerçekleştiren kitlenin okuryazar olanlarınca tarih kitaplarını tartışmalı hâle getirmiştir.

Öyle ki; tarih yazımı yenileşme itkileriyle büyüyen pozitivistin uzantısı hâline getirilmiş, tarihin eski anlatım metotlarının yerine belge ve bilginin kişilerce ulaşılabilirliği ve yansıtılabilirliği öncelikli konu olmuştur. Bilginin çok yönlü elde edilişi, "tarih kayıtlarının tarihe sağlıklı bir biçimde not düşülmesi" açısından en öncelikli husustur. Tam da bu zorunluluk, belgeye ve bilgiye hâkimiyetin erişilmezlik statüsünü kırma ağırlığına tarihciyi çekmektedir.

Tarihin uzun dönemli aktarımlarının kalıcılığını önemsemeyen dikkatsiz tarihçiler için ise daha büyük bir tehlike söz konusudur. Rafa kaldırılan uzun dönem incelemeleri, yerini nispeten kısa bir sürece ve arşivlerin ancak kısmen incelendiği pratik sonuçlara bırakmış durumdadır. Tarihi perspektif, artık eskisi kadar uzun çağcıl trajedileri analiz etme riskini ya da mecburiyetini kendinde hissetmiyor. 1900 yılında ABD'de tarih alanındaki doktora tezleri ortalama 75 yıllık dönemleri konu ederken 1975'e gelindiğinde ortalama 30 yıllık dönemsel araştırmalara indirgenen tarih yazıcılığının en büyük dramatik kırılması Rönesans'ın kendisinden çok ardılı olan modern zamanlarda yaşanmaktadır. "Tarihi miyopluk" da denen kısa dönemli incelemeler yer yer vuku bulan geçmişe dönüşler hariç tutulursa genel bir tarihi yazım hastalığına dönüşmüş görünüyor.

Bilhassa, 2000 yılından sonra tarihin kadim ülküsü olan kamusal yaşama yol gösterme ideali yıkıldı. Bunu en iyi şekilde özetlemeye çalışırsak; "Tarihsel zamanın iç içe geçirilip kısaltılmasıyla... Tarih disiplini, garip bir biçimde, tarihsel olmaktan çıktı."

Amerikan Tarih Derneği Başkanı Lynn Hunt bunu doğrularcasına, yalnızca üniversite bütçelerinden birinin değil, bir bilim alanı olarak "tarihin krizde olduğunun" altını çizmişti (Guldi-Armitage, 2016:7-9).

Beşerî bilimlerin alanındaki küresel tıkanma yer yer değişiklik gösterse de "kendiliğinden" akış hâlinde olması gereken tarih ilmi, ideolojik beslenmeler ya da tüketmeler nedeniyle artık eskisinden daha az güvenilir görünüyor ya da riskli bulunuyor. Önümüzdeki çağın neler getireceğini kestirmek zor, ancak tarihin öğrettiklerinden bilgece bir yararlanma ile gelecek tasavvur etmek imkânsız değil. Yalnızca bu nedenden bile tarihin sürekliliğine ayak uyduran bir tarih yazımı anlayışı ile yeni nesillerin bu alana ilgisinin çekilmesi "tarihin kaynaklarının korunması" kadar elzemdir.

KAYNAKLAR

- Ahmed, Z. (2012). Müslüman Tarih Felsefesi. (Çev.) Kâzım Uzun. Tarih Okulu Dergisi, 13 (Sonbahar-Kış), 181-193.
- Althusser, L. (1975). Marksist Tarih Anlayışı, (Çev.) Murat Belge. Birikim, 3(15), 15-24.
- Ercan, H. Y. (1967). Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi. AÜ DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi, 5 (8), 411-439.
- Faroqı, S. (1999). Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Guldi, J- Armitage, D. (2016). Tarih Manifestosu. (Çev.) Serpil Çağlayan. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Hall, s. (1973). A 'Reading' of Marx's 1857 Introduction to the Grundrisse. Centre for Cultural Studies University of Birmingham Edgbaston. 1973.
- Kutay, C. (1987). Lale Devri'nde İstanbul'da Leydi Mary Montague (1716-1727). Türk Dünyası Tarih Dergisi, 58-59.
- Le Bon, G. (1997). Kitleler Psikolojisi. Timaş.
- Le Goff, J. (2016). Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı?. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lewis, B. (1990). The Roots of Muslim Rage. The Atlantic. 266 (3), 47-60.
- Maclean, M. J. (1982). Johann Gustav Droysen and Development of Historical Hermeneutics. History and Theory. 21 (3), 347-365.
- Marx (1857). Introduction to the Grundrisse.
- Munslow, A. (2000). Tarihin Yapısökümü, (Çev)Abdullah Yılmaz. Ayrıntı.
- Ortaylı, İ. (2016). Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Slade, A. (1833). Records of Travels in Turkey, Greece, etc and of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha, in the Years 1829, 1830, and 1831. Saunders and Otley.
- Tanyu, H. (1981). Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri. A.Ü. İ.F.D., 24 (1), 151-161.
- Woolf, D. (2014). Tarihin Küresel Tarihi. Alfa Yayınevi.